

Володимир Буданов

здобувач третього рівня вищої освіти

кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: castingstudio2019@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-7992-338X>

Віктор Родіонов

здобувач третього рівня вищої освіти

кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: vrodionov310@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-2541-9125>

ТЕНДЕНЦІ ТА ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Війна в Україні, що розпочалася як повномасштабна 24 лютого 2022 року, зруйнувала звичний ритм існування, призвела до жорсткої дестабілізації в усіх сферах життєдіяльності країни, дезорієнтувала більшість населення, поставила питання про пошуки шляхів виживання. До найбільш уразливих напрямів соціально-економічної сфери належить освіта. Це пов'язано, в першу чергу з тим, що вона не встигла повністю відновитися після етапу важкого та затяжного періоду глобальної пандемії. Навчальні заклади, були змушені суттєво переформувати і адаптувати свою роботу до вимог карантинних обмежень, умов обмеженого спілкування в самих закладах освіти та зі студентами. Повільно вирішувалися ці питання та завдання з гарантування безпеки, надійності, доступності освіти в таких небезпечних для життя умовах. Проте, це було лише перше випробування для освітян. Функціонування системи освіти в умовах війни – питання надзвичайно складне, адже від цього залежить збереження основ держави, її духовно-ментальної, культурологічної, інтелектуальної складової.

Мета цієї статті – визначити провідні тенденції та проблеми функціонування вищої освіти в Україні. На основі аналізу даних, отриманих у відповідь на запит щодо доступу до публічної інформації, зокрема про чисельність студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації, чисельність студентів у закладах вищої освіти III та IV рівня акредитації, викладацький склад ЗВО встановлено структурно-динамічні особливості вищої освіти у великих містах України (на прикладі Харкові, Одеси, Дніпра та Львова) впродовж 2001-2021 рр. як провідних центрів вищої освіти. Розкрито особливості вищої освіти в Україні в умовах пандемії Covid-19. Розкрито особливості та тенденції функціонування системи вищої освіти в умовах повномасштабної війни, визначено наявні проблеми, виклики, можливості подальшого розвитку вищої освіти.

Ключові слова: система освіти, система вищої освіти, інтелектуальний потенціал, заклади вищої освіти, пандемія, війна, Україна, великі міста.

Як цитувати: Буданов, В., Родіонов, В. (2023). Тенденції та проблеми вищої освіти в Україні в сучасних умовах. *Часопис соціально-економічної географії*, 35, 37-51. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2023-35-04>

In cites: Budanov, V., Rodionov, V. (2023). Trends and problems of higher education in Ukraine in contemporary conditions *Human Geography Journal*, 35, 37-51 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2023-35-04>

Постановка проблеми. Сучасний світ стрімко глобалізується, ускладнюючи всі аспекти життєдіяльності суспільства. Швидко наростають технічні та технологічні зміни в провідних галузях економіки на основі розвитку інформаційних, інноваційних розробок тощо. Все це вимагає підготовки відповідних фахівців і, відповідно, кардинальних змін в освітній сфері, зокрема перебудови системи вищої фахової освіти. Але поряд з такими новітніми перебудовами в економічній сфері наростають глобальні проблеми людства, пов'язані саме зі зростанням технічних можливостей сучасної цивілізації. В гонитві за новітніми технічними можливостями, людство втрачає відповідальність за збереження природи Землі, забуваючи, що основою життєдіяльності суспільства є біосфера, природа та природне середовище, без збереження якого неможливе збереження людини взагалі.

Прогресивні політики, науковці, громадські діячі, починаючи з другої половини ХХ століття не просто попереджали про це глобальне суспільство, а й проводили безліч наукових, культурологічних заходів для яскравої демонстрації наростаючих загроз. На основі цього проводилися конференції та симпозиуми різного рівня, де приймалися важливі документи для їх реалізації в усіх країнах світу. Особлива роль належить Конференції 1992 року в Ріо-де-Жанейро, де більшістю країн світу була схвалена й прийнята Стратегія сталого розвитку, Порядок денний на ХХІ століття.

Глобальна цивілізація має змінити свої взаємовідносини з природним середовищем, щоб зберегти його в задовільному стані для виживання наступних поколінь землян.

Не розглядаючи більш детально це питання, бо воно стосується окремого дослідження, зазначимо,

що в першу чергу зміни мають відбуватися в сутності самої людини, її освітньому рівні, свідомості, культурі тощо.

Тому все має кардинально змінюватися в системі освіти. Країни світу по різному вирішують ці важливі для благополуччя населення своїх держав. Але формуються і загальноцивілізаційні підходи, закономірності побудови систем освіти, організації освітнього процесу на різних рівнях тощо. В даному дослідженні розглядаються питання особливостей функціонування системи вищої освіти в Україні, перебудови, проблеми, пов'язані з низкою складних питань, що переживає країна, особливо в умовах військової агресії з боку сусіда. Війна в Україні, що розпочалася як повномасштабна 24 лютого 2022 року, зруйнувала звичний ритм існування, призвела до жорсткої дестабілізації в усіх сферах життєдіяльності країни, дезорієнтувала більшість населення, поставила питання про пошуки шляхів виживання. До найбільш уразливих напрямів соціально-економічної сфери належить освіта. Це пов'язано, в першу чергу з тим, що вона не встигла повністю відновитися після етапу важкого та затяжного періоду глобальної пандемії. Навчальні заклади, були змушені суттєво переформувати і адаптувати свою роботу до вимог карантинних обмежень, умов обмеженого спілкування в самих закладах освіти та зі студентами. Повільно вирішувалися ці питання та завдання з гарантування безпеки, надійності, доступності освіти в таких небезпечних для життя умовах. Проте, це було лише перше випробування для освіти. Функціонування системи освіти в умовах війни – питання надзвичайно складне, вимагає уваги та глибокого дослідження. Адже від цього залежить збереження основ держави, її духовно-ментальної, культурологічної, інтелектуальної складової, без чого неможливе швидке та якісне відновлення України в цілому, її інноваційно-інвестиційного потенціалу для подальшого успішного існування в межах європейської спільноти [12]. За період з початку військової агресії система освіти в цілому і вищої освіти зокрема зазнала суттєвих негативних змін і втрат [4].

Огляд попередніх досліджень. Питання розвитку та функціонування системи освіти завжди знаходилися в полі зору науковців. Відповідно до соціально-економічних, геополітичних тощо змін, розглядаються окремі рівні та зміст освіти. В умовах сьогодення, про що говорилося вище, суттєво змінюються питання дослідження. Багато досліджень присвячені саме функціонуванню системи освіти в умовах пандемії. Так, робота Моспан Н. аналізує реакцію національної вищої освіти на пандемію COVID-19 у 2020 році. Наведено аналіз результатів передового досвіду, особливостей роботи викладачів та студентів в умовах навчання онлайн. Наводяться результати опитування студентів низки київських вузів і викладачів декількох університетів [9]. Дослідження Назаренко Ю., Поліщук О. присвячено аналізу впливу пандемії на доступність, якість освіти, розгляд проблем та складнощів зі здоров'ям та безпекою учасників навчального процесу [10].

Робота Поповича В., Стадник А., Ванюшиної О. присвячена викликам та загрозам, що постали перед закладами вищою освіти України під час пандемії, наведено SWOT-аналіз, для можливості використання результатів як додаткову можливість зазначених в дослідженні можливостей [15]. В роботі Стукало Н. та Сімакової А. наводиться не лише аналіз результатів впливу COVID-19 на систему вищої освіти, а й надано низку конкретних рекомендацій щодо покращення роботи ЗВО [1]. Шацька З. детально розглядає виклики перед вищою освітою, згідно з проведеного дослідження МОН України та Інститутом освітньої аналітики, зокрема загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, масштабні руйнування освітньої інфраструктури, вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу, зменшення видатків державного та місцевих бюджетів на освіту, загострення проблеми забезпечення доступу до освіти українським студентам, втрата управлінського освітнього контролю на територіях, що потрапили під тимчасову окупацію або перебувають у зоні активних військових дій, насильницька переорієнтація українських здобувачів освіти на російські навчальні програми, підручники, примусовий перехід на російську мову навчання, забезпечення безпеки усіх учасників освітнього процесу, підвищення якості вищої освіти в умовах війни, підтримка академічної мобільності здобувачів, подальший розвиток цифрових компетенцій, освоєння новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для здобувачів та педагогічних працівників, підвищення професійних компетенцій викладача [19]. Також напрямки повоєнного відновлення [19]. Лопушинський І., Дурман І., Чущак А. та Соколенко Л систематизували основні виклики, що постали перед вищою освітою України внаслідок широкомасштабного вторгнення Російської Федерації до України, які насамперед пов'язані із знищенням інфраструктури закладів вищої освіти, втратою кадрового потенціалу, скороченням фінансування вищої освіти, відтоком українських та іноземних студентів із ЗВО, забезпеченням академічної доброчесності в ЗВО в умовах воєнного стану. А також виокремили можливості, які може отримати вища освіта України для свого розвитку навіть за таких складних умов [8, 18]. Інформаційно-аналітичну оцінку основних викликів війни, зазначених вище, представлено в роботі Шевчук І., Шевчука А. Розглянуто актуальні проблеми, які загострилися та виникли в системі вищої освіти України та наведено можливості, які може отримати вища освіта України для свого розвитку навіть за таких складних умов [20]. У своїх попередніх дослідженнях ми обґрунтували роль вищої освіти у розвитку інтелектуального потенціалу України [3, 17].

Мета цієї статті – визначити провідні тенденції та проблеми функціонування вищої освіти в Україні. Для досягнення поставленої мети визначені наступні **дослідницькі завдання**:

- Встановити структурно-динамічні особливості вищої освіти у великих містах України як провідних центрів вищої освіти (на прикладі Харко-

ва, Одеси, Дніпра та Львова; ми не розглядали Київ, який має окремий статус) впродовж 2001-2021 рр. (на основі аналізу даних, отриманих у відповідь на запит щодо доступу до публічної інформації, зокрема про чисельність студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації, чисельність студентів у закладах вищої освіти III та IV рівня акредитації, викладацький склад ЗВО);

- Розкрити особливості вищої освіти в умовах пандемії Covid-19 (на основі даних відкритих даних у мережі Інтернет, у тому числі інформаційно-аналітичних записок, звітів тощо);

- Розкрити особливості та тенденції функціонування системи вищої освіти в умовах повномасштабної війни (на основі даних відкритих даних у мережі Інтернет, у тому числі інформаційно-аналітичних записок, звітів тощо), визначити наявні проблеми, виклики, можливості подальшого розвитку вищої освіти (на основі опублікованих звітів, статей та власних висновків).

Виклад основного матеріалу. Структурно-динамічні особливості вищої освіти у великих

містах України впродовж 2001-2021 рр. Упродовж 2000-2021 рр. у найбільших містах України спостерігається тенденція до суттєвого зменшення чисельності студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації, до яких належать коледжі, технікуми, училища (рис. 1). За аналізований період максимальна кількість студентів була зафіксована у 2003/2004 навчальному році. Подальше зменшення пояснюється як загальнонаціональними демографічними тенденціями, тобто зменшенням загальної чисельності цієї вікової когорти населення в Україні за рахунок низьких показників народжуваності, так і непривабливістю закладів професійно-технічної освіти та технічних спеціальностей для українських студентів, пов'язаною із часто низьким рівнем викладання, неналежною матеріально-технічною базою закладів освіти та законодавчими колізіями, які не забезпечують зв'язок між закладами вищої освіти I, II та III, IV рівнів акредитації, а також зменшенням обсягів виробництва промислової продукції та попиту на технічних працівників.

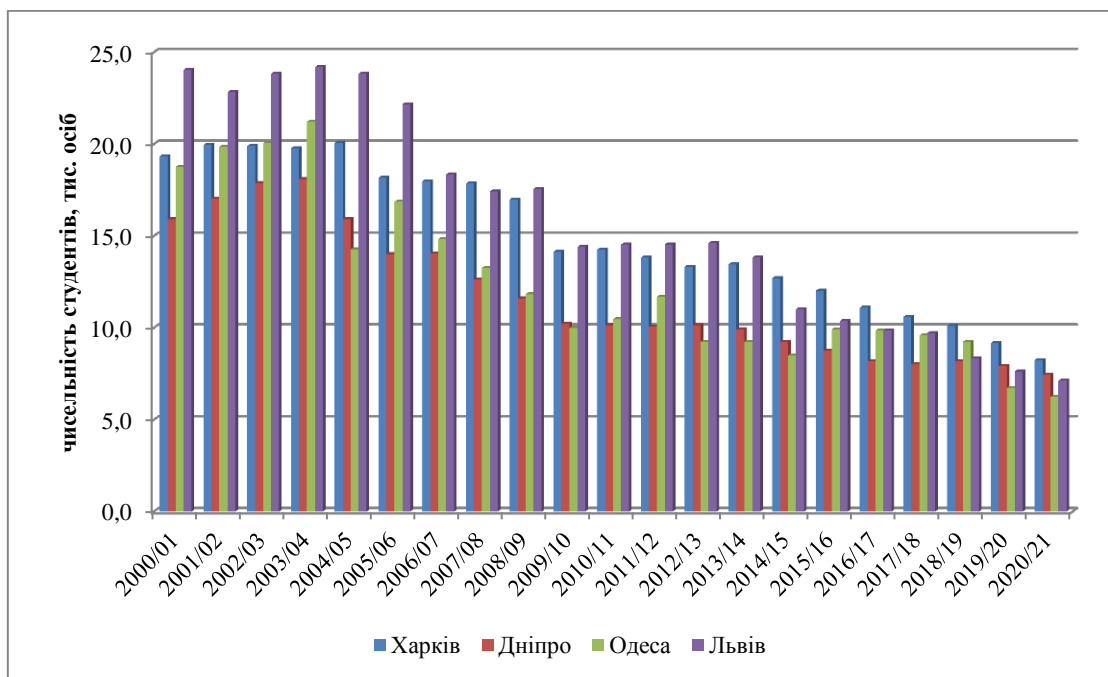

Рис. 1. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації (коледжі, технікуми, училища) у м. Харків, Дніпро, Одеса, Львів за період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)
Fig. 1. Dynamics of the number of students in higher education institutions of I and II accreditation levels (colleges, technical schools, schools) in the cities of Kharkiv, Dnipro, Odesa, Lviv, 2000-2021 (constructed by the authors)

Місто Харків, як й інші найбільші міста України, демонструє зменшення чисельності студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації (рис. 2). Так, за період з 2000 по 2021 рр. чисельність студентів у коледжах, технікумах та училищах зменшилась більш ніж вдвічі – з 19,3 тис. осіб у 2000/2001 навчальному році до 8,2 тис. осіб у 2020/2021 навчальному році. Максимальна чисельність за аналізований період спостерігалась у 2004/2005 навчальному році – 20,1 тис. осіб., що пов'язано із демографічними факторами. Зменшення чисельності студентів у коледжах, технікумах та

училищах відбувається поряд зі збільшення контингенту студентів в університетах, інститутах та академіях та порівняльною «доступністю вищої освіти».

У місті Дніпро спостерігається в цілому загальнонаціональна картина функціонування вищої освіти (рис. 3). Чисельність студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації тут також скоротилась вдвічі – з 15,9 тис. осіб у 2000/2001 навчальному році до 7,4 тис. осіб у 2020/2021 навчальному році, а максимальні значення зафіксовані у 2003/2004 навчальному році – 18,1 тис. осіб.

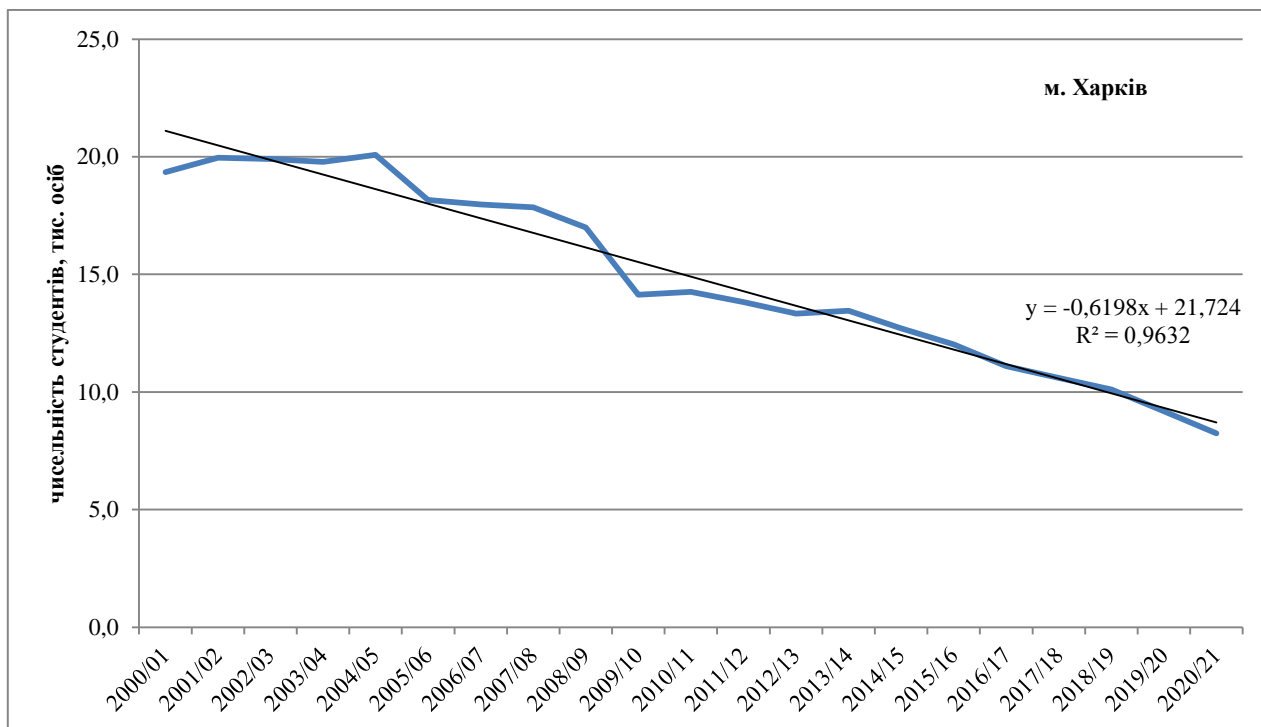

Рис. 2. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації (коледжі, технікуми, училища) у м. Харків період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)
Fig. 2. Dynamics of the number of students in higher education institutions of I and II accreditation levels (colleges, technical schools, schools) in the Kharkiv, 2000-2021 (constructed by the authors)

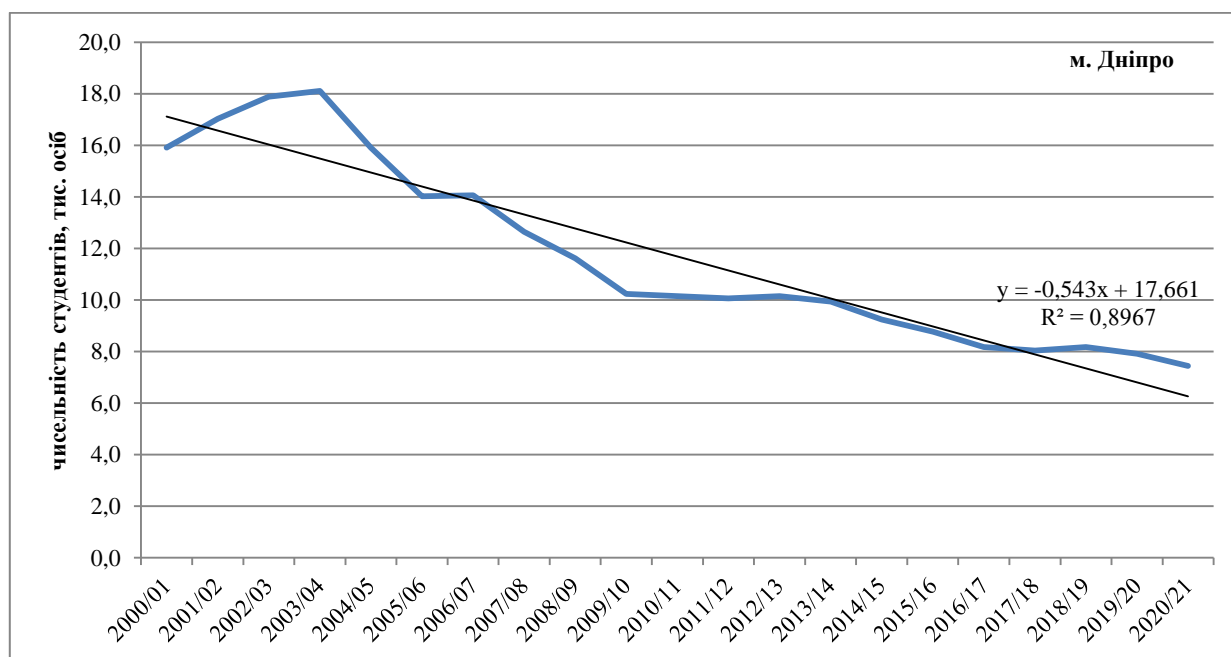

Рис. 3. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації (коледжі, технікуми, училища) у м. Дніпро період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)
Fig. 3. Dynamics of the number of students in higher education institutions of I and II accreditation levels (colleges, technical schools, schools) in the Dnipro, 2000-2021 (constructed by the authors)

Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації у м. Одеса період з 2000 по 2021 рр. характеризується хвилеподібністю (рис. 4). У 2003/2004, 2005/2006,

2011/2012 та 2015/2016 навчальних роках спостерігається суттєве збільшення чисельності студентів у порівнянні із попередніми навчальними роками, що пояснюється демографічними

чинниками, збільшенням обсягів державного замовлення та, починаючи з 2015/2016 навчального року, збільшенням контингенту студентів з числа внутрішньо переміщених осіб. Незважаючи на це, за

період з 2000 по 2021 рр. чисельність студентів у коледжах, технікумах та училищах зменшилася втричі – з 18,8 тис. осіб у 2000/2021 навчальному році до 6,3 тис. осіб у 2020/2021 навчальному році.

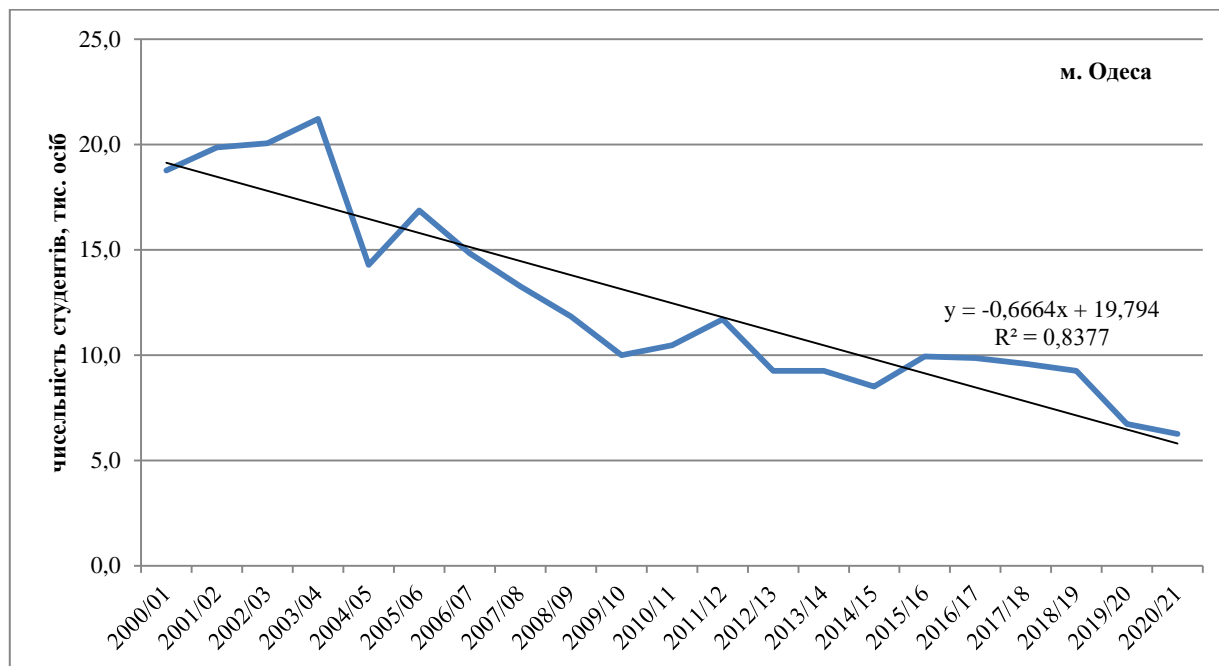

Рис. 4. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації (коледжі, технікуми, училища) у м. Одеса період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)

Fig. 4. Dynamics of the number of students in higher education institutions of I and II accreditation levels (colleges, technical schools, schools) in the Odesa, 2000-2021 (constructed by the authors)

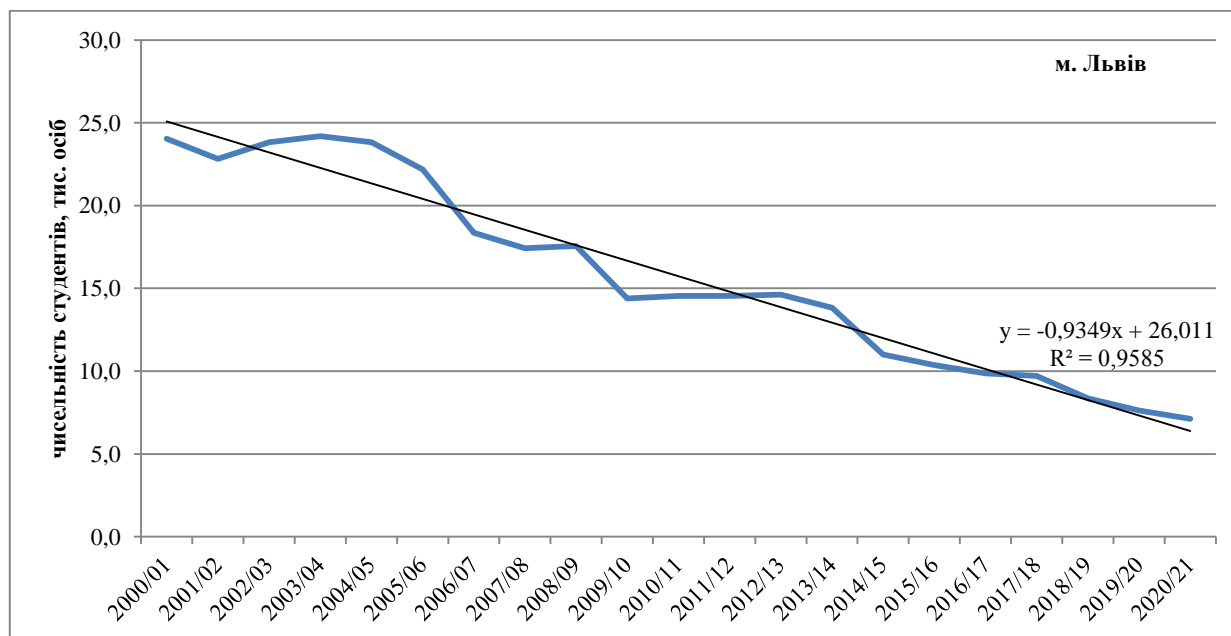

Рис. 5. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації (коледжі, технікуми, училища) у м. Львів період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)

Fig. 5. Dynamics of the number of students in higher education institutions of I and II accreditation levels (colleges, technical schools, schools) in the Lviv, 2000-2021 (constructed by the authors)

Для м. Львова характерні найбільші в Україні темпи скорочення чисельності студентів у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації – 3,4 рази (рис. 5). У 2000/2001 навчальному році чисельність

студентів була однією з найвищих – 24 тис. осіб. У 2003/2004 навчальному році у Львові навчалось 24,2 тис. студентів. Найбільші темпи скорочення чисельності студентів відбувались з 2014/2015 навчального

року у зв'язку із занепадом професійно-технічної освіти в Україні. На сьогодні у місті у закладах вищої освіти I та II рівня акредитації навчається 7,1 тис. студентів.

Швидке зростання чисельності студентів у закладах вищої освіти III-IV рівнів акредитації в Україні у 2000-2014 рр. (майже втричі) відбувалося поряд зі зменшенням контингенту студентів професійно-

технічних закладів та закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації і в абсолютному, і у відносному значеннях (рис. 6). Починаючи з 2014/2015 навчального року, відбувається зменшення контингенту студентів в українських навчальних закладах під тиском демографічних та політично-військових чинників, а також освітньої міграції за кордон.

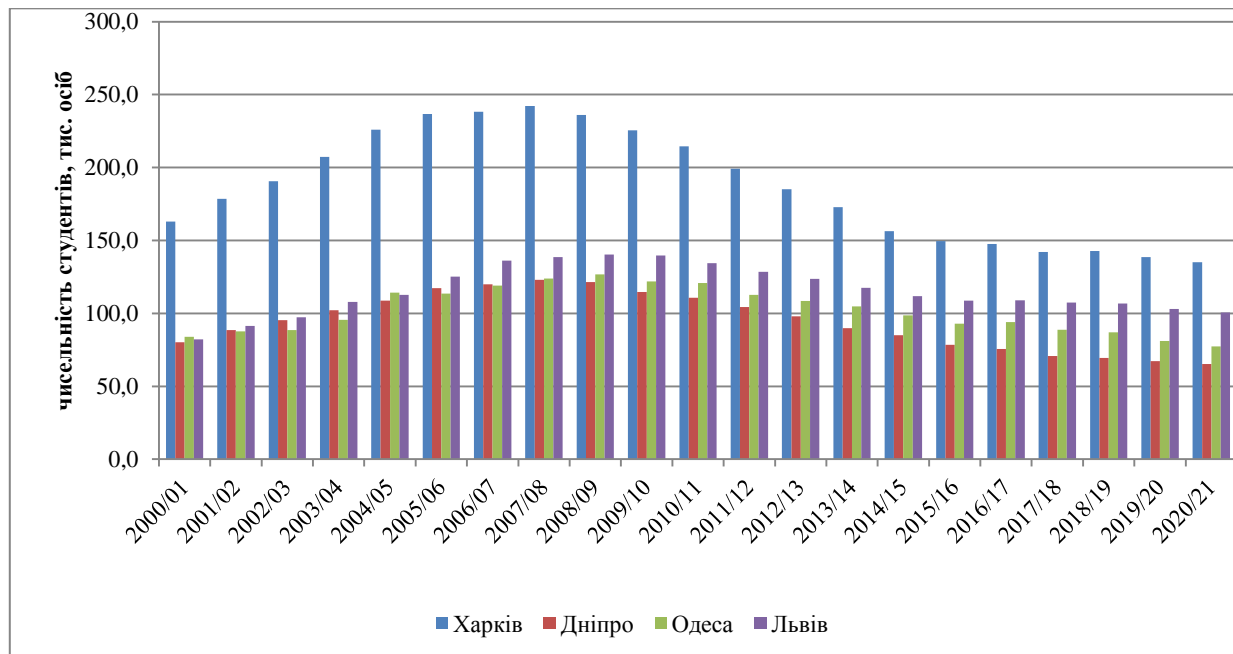

Рис. 6. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти III та IV рівня акредитації (університети, академії, інститути) у м. Дніпро, Львів, Одеса, Харків за період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)

Fig. 6. Dynamics of the number of students in higher education institutions of III and IV accreditation levels (universities, academies, institutes) in the cities of Kharkiv, Dnipro, Odesa, Lviv, 2000-2021 (constructed by the authors)

Найбільша чисельність студентів серед зазначених міст спостерігається саме у Харкові (рис. 7), який вважається гіпотетично столицею України. У 2007/2008 навчальному році тут спостерігалась рекордна чисельність студентів – 252,3 тис. осіб. Подальше скорочення чисельності студентів у місті пояснюється загальним скороченням чисельності населення країни та міста, популяризацією та збільшенням доступності вищої освіти за кордоном, зменшенням державного фінансування освіти та науки. Станом на початок 2020/2021 навчального року чисельність студентів в університетах, інститутах та академіях у місті скоротилась на 17,1 % з початку аналізованого періоду.

Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти III-IV рівнів акредитації у м. Дніпро повторює загальнонаціональні тренди (рис. 8). Чисельність студентів у закладах вищої освіти тут також скоротилась на 18,7 % – з 80,3 тис. осіб у 2000/2001 навчальному році до 65,3 тис. осіб у 2020/2021 навчальному році, а максимальні значення зафіксовані у 2007/2008 навчальному році – 122,9 тис. осіб. Частково така картина пояснюється зменшенням попиту на технічні спеціальності закладів вищої освіти, яких у цьому промисловому регіоні

значна кількість.

Чисельність студентів у закладах вищої освіти III-IV рівнів акредитації у м. Одеса (рис. 8) за період з 2000 по 2021 рр. скоротилась на 7,9 %, що є незначним показником у порівнянні з іншими містами України. Рекордна чисельність студентів у місті зафіксована у 2008/2009 навчальному році – 126,6 тис. осіб. Станом на початок 2020/2021 навчального року у м. Одеса навчається 77,4 тис. студентів.

Єдиним містом, де в результаті аналізу було зафіксовано зростання чисельності студентів з 2000/2001 навчального року на 22,4 % є м. Львів (рис. 9). Проте, в подальшому спостерігається зменшення чисельності студентів у місті. Таким чином, на початок 2020/2021 навчального року тут навчалось 100,5 тис. осіб, що є досить вагомим показником. Таке збільшення чисельності студентів у пояснюється значною кількістю університетів, інститутів та академій, які надають якісні освітні послуги, освітньою міграцією населення сусідніх до Львівської області регіонів та становлення у м. Львові так званої «регіональної освітньої столиці» на західному кордоні країни, а також суспільно-демографічними факторами у країні.

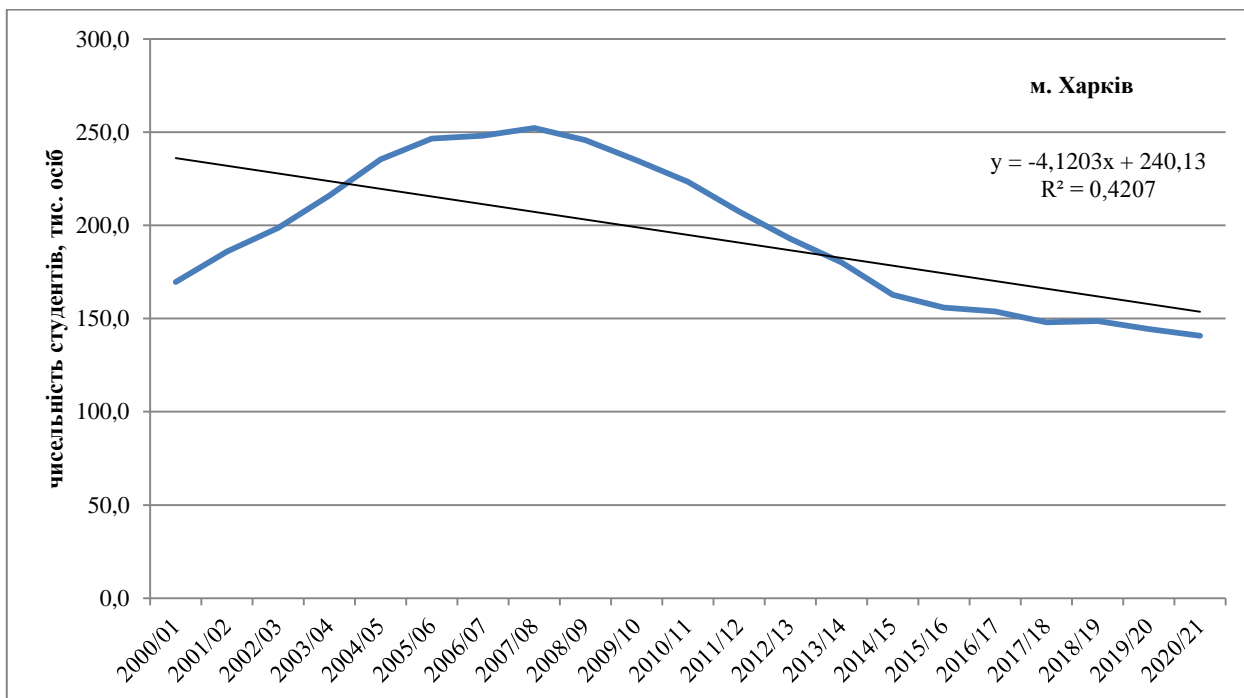

Рис. 7. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти III та IV рівня акредитації (університети, академії, інститути) у м. Харків за період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)
Fig. 7. Dynamics of the number of students in higher education institutions of III and IV accreditation levels (universities, academies, institutes) in the Kharkiv, 2000-2021 (constructed by the authors)

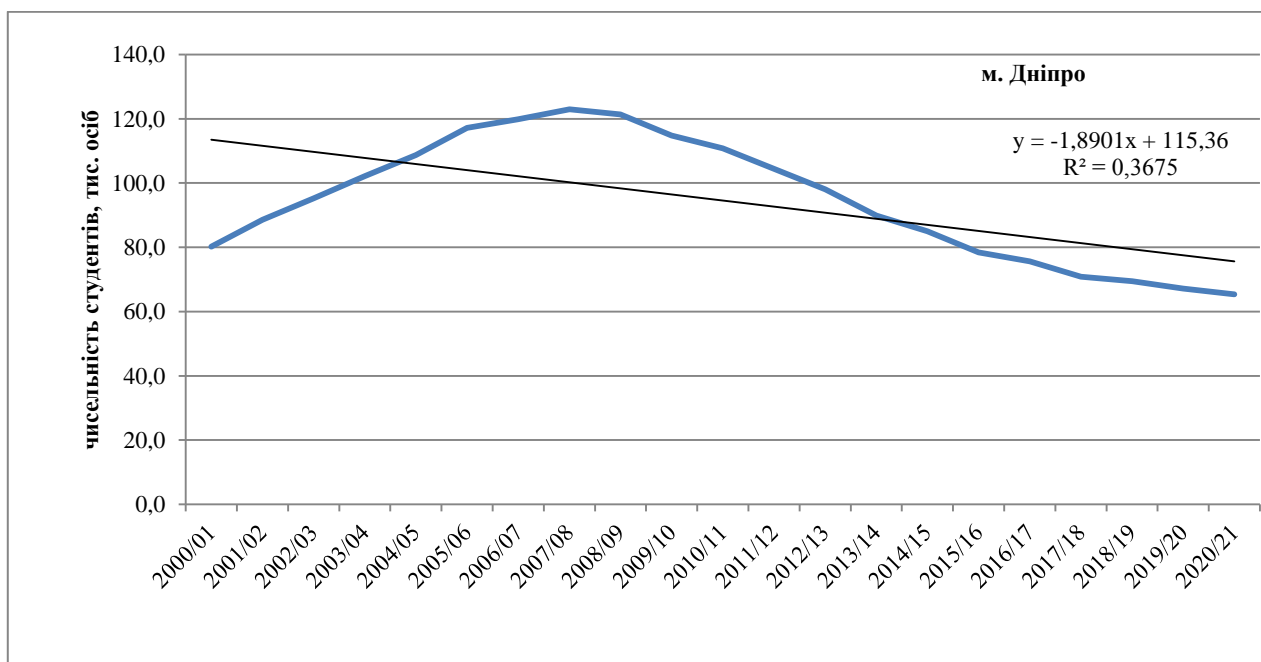

Рис. 8. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти III та IV рівня акредитації (університети, академії, інститути) у м. Дніпро за період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)
Fig. 8. Dynamics of the number of students in higher education institutions of III and IV accreditation levels (universities, academies, institutes) in the Dnipro, 2000-2021 (constructed by the authors)

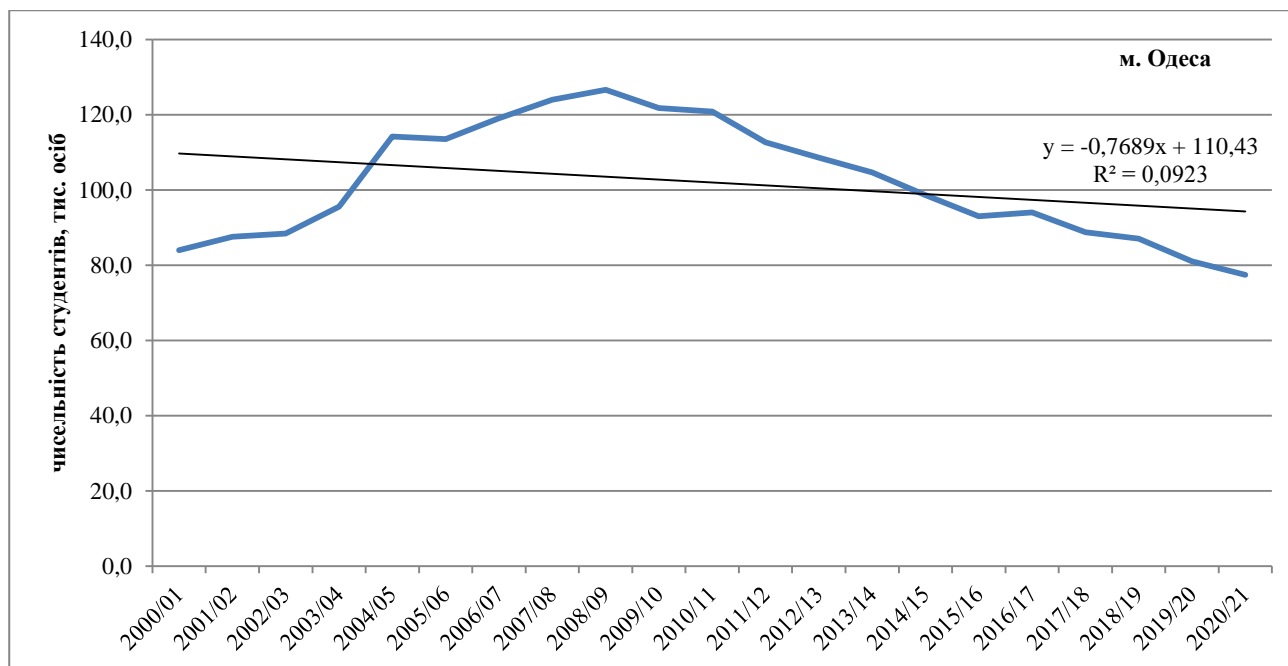

Рис. 9. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти III та IV рівня акредитації (університети, академії, інститути) у м. Одеса за період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)
Fig. 9. Dynamics of the number of students in higher education institutions of III and IV accreditation levels (universities, academies, institutes) in the Odesa, 2000-2021 (constructed by the authors)

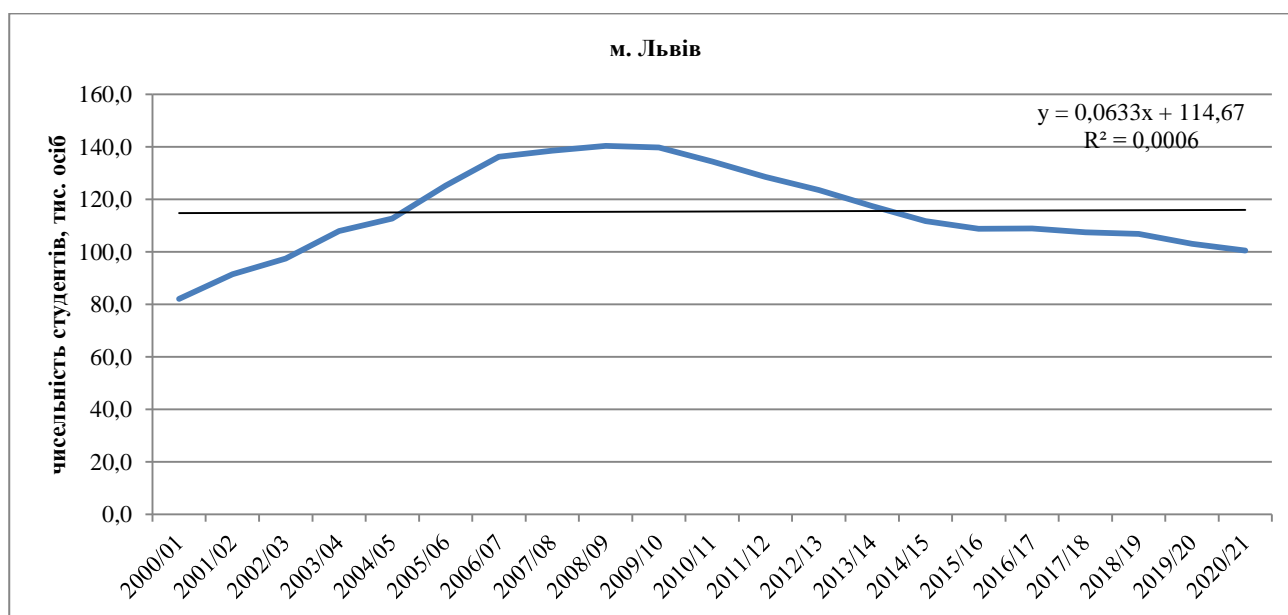

Рис. 10. Динаміка чисельності студентів у закладах вищої освіти III та IV рівня акредитації (університети, академії, інститути) у м. Львів за період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)
Fig. 10. Dynamics of the number of students in higher education institutions of III and IV accreditation levels (universities, academies, institutes) in the Lviv, 2000-2021 (constructed by the authors)

Динаміка чисельності викладачів у коледжах, технікумах, училищах прямо пов'язана із їхньою кількістю (рис. 11). Останнім часом професійно-технічна освіта в Україні стає досить не популярною, відбувається значне скорочення контингенту студентів, а відтак, і кількості викладачів. За період з 2005 по 2021 рр. чисельність викладачів закладів вищої освіти I та II рівня акредитації у м. Львові

скоротилась майже вдвічі. Значне скорочення демонструє і м. Харків. Станом на початок 2020/2021 навчального року в коледжах, технікумах, училищах у м. Харкові працює 1180 викладачів (скорочення на 39,7 %), м. Дніпро – 1114 викладачів (скорочення на 17,2 %), м. Одеса – 885 викладачів (скорочення на 32,3 %), м. Львів – 1086 викладачів (скорочення на 49,5 %).

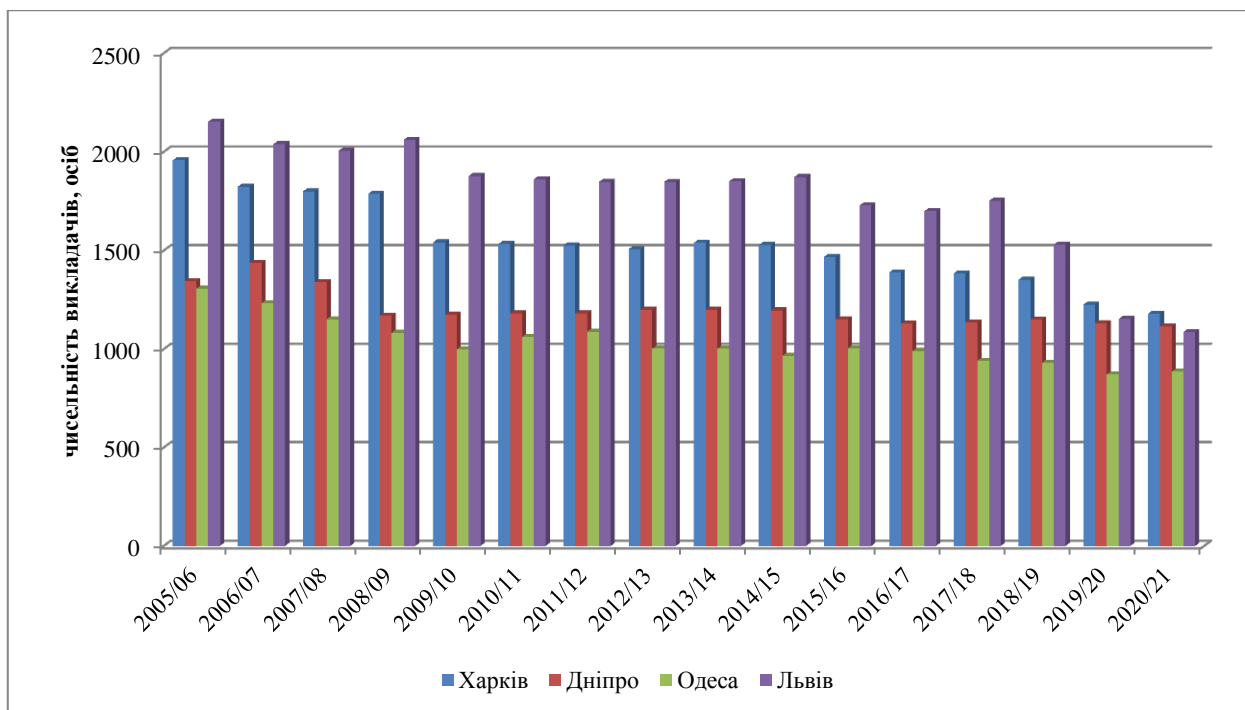

Рис. 11. Динаміка чисельності викладачів закладів вищої освіти I та II рівня акредитації (коледжі, технікуми, училища) у м. Харків, Дніпро, Одеса, Львів за період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)
Fig. 11. Dynamics of the number of teachers in higher education institutions of I and II accreditation levels (colleges, technical schools, schools) in the cities of Kharkiv, Dnipro, Odesa, Lviv, 2000-2021 (constructed by the authors)

Динаміка чисельності викладачів (педагогічних, науково-педагогічних, наукових кадрів) в університетах, інститутах, академіях пов'язана із закономірним зменшенням чисельності студентів (рис. 12). Зменшення контингенту студентів, обумовлено демографічними факторами та освітньою міграцією закордон. Певне скорочення чисельності викладачів за останній рік пов'язаний із зменшенням набору іноземних студентів, спричинений пандемією COVID-19. В усіх аналізованих містах, окрім м. Львова спостерігається незначне скорочення чисельності викладачів після 2010-го року. У м. Львів чисельність викладачів збільшилась з 10073 осіб у 2000/2021 навчальному році до 11889 осіб у 2020/2021 навчальному році, хоча чисельність студентів у місті поступово зменшується. Такі особливості можна пояснити збільшенням кількості приватних університетів та числа іноземних студентів, які збільшують навантаження викладачів.

Динаміка чисельності викладачів із числа науково-педагогічних працівників в університетах, інститутах, академіях корелює із попередньою динамікою (рис. 13). Збільшення чисельності викладачів у закладах вищої освіти III та IV рівня акредитації демонструє лише м. Львів (на 5,0 %). Найбільші темпи скорочення науково-педагогічних працівників демонструє м. Одеса та Дніпро (14,9 % та 14,0 % відповідно). У зазначених містах відбувається реорганізація закладів вищої освіти, злиття кафедр, факультетів, інститутів, пов'язане зі скороченням фінансування освіти та науки та зменшенням контингенту студентів. У м. Харків чисельність науково-педагогічних працівників в університетах, інститу-

тах, академіях скоротилась на 7,9 %, що обумовлено зазначеними вище причинами.

Особливості вищої освіти у великих містах України в умовах пандемії COVID-19. Система освіти в цілому та, зокрема вищої історично, починаючи з відновлення незалежності України в 1991 році постійно демонструвала свій високий, україноцентричний вимір, формуючи свою структуру, методи, постійно підлаштовувалася під європейські та загальносвітові вимоги. Проте, зовнішні впливи суттєво впливали на цей поступальний розвиток з україноцентричною парадигмою розвитку. Серед таких негативних впливів слід виділити етап розвитку пандемії, починаючи з 2020 року, що суттєво розбалансував доволі стабільний вже на той час розвиток вищої освіти. Зкладам освіти довелося терміново в незвичній для неї формі опанувати дистанційне навчання, не маючи для цього в достатній мірі технічних заходів, відповідних інформаційних програм та належної підготовки викладацького складу. Виникла багато складних питань, які необхідно було вирішувати терміново, готувати до цього студентів тощо [10]. Більш того, спочатку кожний ЗВО робив це спонтанно та самостійно. В залежності від складності перебігу епідемії та карантинних заходів організація освітнього процесу також відбувалася по-різному в різних регіонах. Як правило, більшість ЗВО переводили освітній процес в дистанційну форму на основі існуючих на той час технологій, зокрема таких як Moodle, Google Meet, Zoom тощо.

Швидше адаптувати навчальний процес до нових реалій змогли ВНЗ, які вже мали відповідні засоби та технології для проведення дистанційного нав-

чання. Вдалою виявилася Learning Management System Moodle, що дозволило швидше за інших відновити освітній процес. Складнощі мали заклади освіти, які не мали таких можливостей та підготовки викладацького складу. Вони були змушені проходити довгий і важкий шлях для побудови нормального

освітнього процесу, зокрема через перенесення дисциплін освітніх програм в онлайн-простір, розробку та застосування різних інструкцій для створення каналів у YouTube, Telegram, груп у Facebook, силabusів курсів для змішаного навчання тощо.

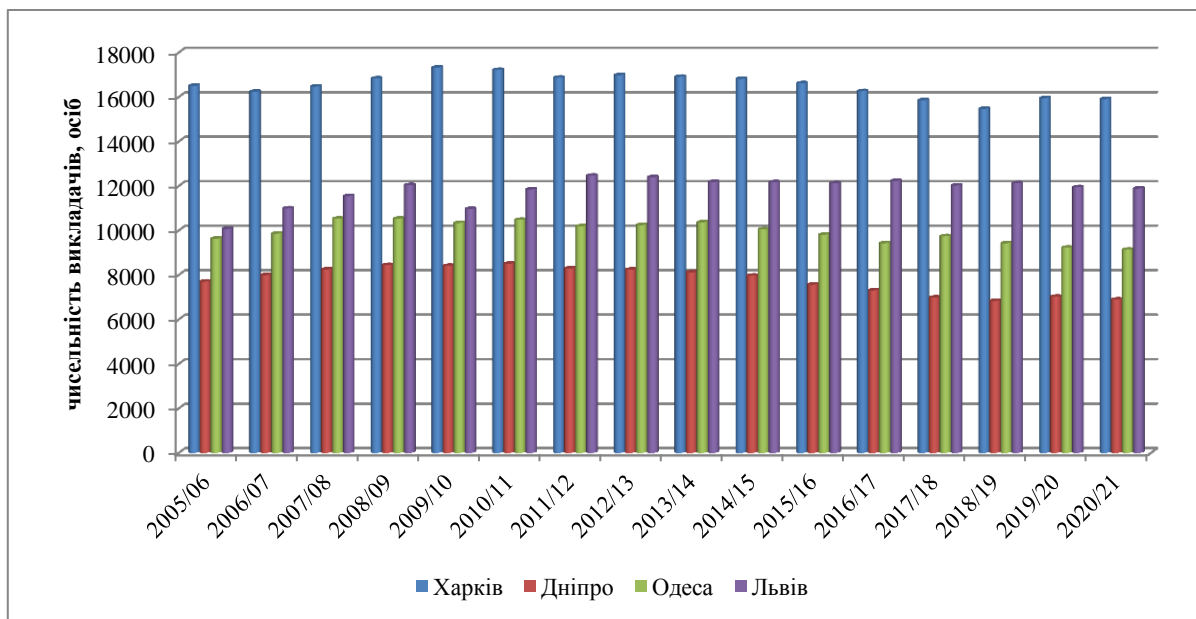

Рис. 12. Динаміка чисельності викладачів закладів вищої освіти III та IV рівня акредитації (університети, академії, інститути) у м. Дніпро, Львів, Одеса, Харків за період з 2000 по 2021 рр. (побудовано авторами)

Fig. 12. Dynamics of the number of teachers in higher education institutions of III and IV accreditation levels (universities, academies, institutes) in the cities of Kharkiv, Dnipro, Odesa, Lviv, 2000-2021 (constructed by the authors)

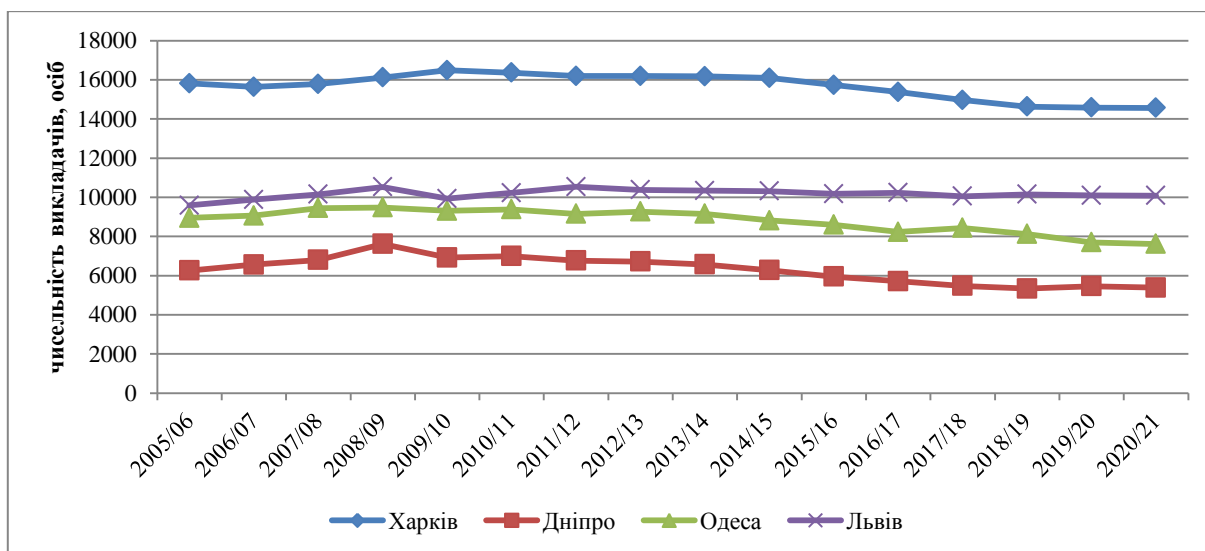

Рис. 13. Динаміка чисельності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти III та IV рівня акредитації (університети, академії, інститути) у м. Дніпро, Львів, Одеса, Харків за період з 2000 по 2021 р. (побудовано авторами)

Fig. 13. Dynamics of the number of scientific and pedagogical staff of higher education institutions of III and IV accreditation levels (universities, academies, institutes) in the cities of Dnipro, Lviv, Odesa, Kharkiv, 2000-2021 (constructed by the authors)

Цей процес майже скрізь відбувався повільно й складно, суттєво збільшувався навантаження на викладачів, допоміжний персонал кафедр тощо. Багатьом педагогічним працівникам доводилося витрачати час для оволодіння новими навичками з цифрових технологій в освіті, а потім перебудовувати ці зміни в свої освітніх дисциплінах тощо. Зовсім іншого творчого, інноваційного підходу вимагали спілкування зі студентами. За новими вимогами, в новому форматі необхідно було розробляти заняття, особливо практичні, семінарські, що значно виснажувало сили викладачів, потребували додаткового часу викладачів. В деяких ЗВО та окремих факультетах зберігалася змішана форма навчання, що ще більше виснажувало сили і можливості викладачів [9, 10]. Тож, ЗВО довелося пройти складний шлях адаптації до екстремальних умов, необхідності втілення в роботу провідних вищих навчальних закладів Європи та світу, формуючи при цьому свою власну українську модель вищої освіти у відповідності до традицій, історичного досвіду розвитку вищої освіти. Адже Україна продовжує зберігати свій науковий та освітній потенціал, що забезпечує її високий соціально-економічний розвиток [1].

Звичайно такі несподівані виклики негативно вплинули в цілому на розвиток української системи освіти, зокрема вищої освіти з одного боку, а з іншого сприяли формуванню цілої низки нових проблем, які потрібно вирішувати. Це стосується, зокрема такої проблеми, як поява та поглиблення освітньої нерівності через закриття навчальних закладів в умовах пандемії. Найбільш суттєво й гостро це торкнулося більшості сільських та деяких міських шкіл, які не мали достатньої кількості та відповідного рівня технічних засобів навчання та доступу до Інтернет [10, 15]. Ще однією вагомою проблемою стало зменшення кількості іноземних студентів у ЗВО України. До початку етапу пандемії в ЗВО України навчалося багато іноземних студентів з багатьох країн світу, що говорило про їх достатньо високий рівень та признание цього в світі. Ситуація суттєво змінилася в період та після етапу пандемії, кількість іноземних студентів в рази зменшилася, зокрема через дистанційну форму навчання.

Особливості вищої освіти у великих містах України в умовах повномасштабної війни. Початок повномасштабної війни в Україні у лютому 2022 року поставив ряд жорстких та небезпечних проблем країною, зокрема і перед вищою освітою. В першу чергу, це яскраво проявляється в великих містах, які і відповідали за підготовку інтелектуального потенціалу нації. Ці проблеми пов'язані з вимушеними міграціями як в межах України, так і за її межі. Іншою складністю є велика кількість зруйнованих та пошкоджених закладів освіти [5]. До інших проблем слід віднести питання втрати людського капіталу, що позначається вже на нестачі кваліфікованої робочої сили, руйнування інфраструктури населених пунктів, в тому числі великих міст, виникненні питання нормального відновлення та функціонування системи освіти, в тому числі вищої освіти.

Згідно з даними аналітиків, із загальної суми

збитків соціальної інфраструктури біля 136 млрд доларів США, 8,2 млрд, або 6%, становлять збитки освітньої інфраструктури. В Україні зруйновано 361 заклад освіти станом на 300-й день війни [4]. Найбільші пошкодження та втрати закладів освіти – у Запорізькій та Донецькій областях, а також у Харківській області [11]. Згідно з даними Міністерства освіти і науки України, сайту «Освіта в умовах війни» [11], в Україні пошкоджено 69 закладів вищої освіти, з яких будівлі п'яти університетів зруйновані повністю. Серед пошкоджених закладів 10 – в Одесі, по п'ять – у Харкові та Дніпрі, три – у Львові [6].

У місті Харкові, який традиційно вважався студентською столицею України, починаючи з перших днів війни система вищої освіти зазнала серйозних руйнувань. Щоденними ракетними ударами на початку березня 2022 року було будівлю фізико-технічного факультету в селищі П'ятихатки та будівлю факультету економіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [4].

Як вже зазначалося попередньо, найбільше пошкоджень зазнали освітні заклади в Харківській (29 ЗФПО і 23 ЗВО), Донецькій (29 та 9), Дніпропетровській (14 і 3), Запорізькій (11 та 5) і Миколаївській (10 та 5) областях [15]. На ці регіони припадає 71,1 % всіх пошкоджених ЗФПО та ЗПО [15]. Надзвичайно гостро постало питання доступності і безпеки освіти [16]. Низку навчальних закладів з дуже небезпечних регіонів та окупованих територій було тимчасово переміщено до інших регіонів нашої держави. За період із середини 2014 р. до теперішнього часу в Україні було переміщено 187 закладів освіти відповідних рівнів освіти (15,2 % їх загалу по країні) [13, 14].

Станом на 1 липня 2023 р. було переміщено 94 ЗФПО державної, комунальної та приватної форми власності з територій Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, де відбуваються активні бойові дії. Серед цих навчальних закладів є різної форми власності, зокрема: що мають статус юридичних осіб, під управлінням МОН, такі, що перебувають під управлінням обласних державних адміністрацій, як правило це коледжі, а також ті, що під управлінням Міністерства охорони здоров'я тощо. Переміщення навчальних закладів відбувалося в 11 регіонів країни, зокрема до міст Києва, Запоріжжя та Харкова. В основному це заклади вищої та фахової передвищої освіти [14]. За даними МОН, станом на 1 липня 2023 р., було переміщено 29 ЗВО та 64 ВСП ЗВО державної, комунальної і приватної форми власності [14]. Кількість постраждалих від війни та переміщених ЗВО постійно зростає [5]. Попри всі виклики, небезпеку в великих містах Харкова, Львова, Одеси та Дніпра жоден ЗВО не був ліквідований [14]. Низка ЗВО перейшли на змішану форму навчання, зокрема у Львові та в Одесі. У містах Харкові та Дніпрі – всі ЗВО продовжують навчальний процес за дистанційною формою.

У таких умовах для багатьох ЗВО країни складною проблемою залишається те, що значна кількість викладачів та студентів, науковців знаходяться на великих відстанях від своїх вишів, або навіть на тим-

часово окупованих територіях через неможливість виїхати. Частина ЗВО продовжують перебувати в зонах бойових дій, не маючи змоги виїхати звідти. Відновлення навчальних закладів є дуже важливо і складною економічною проблемою в першу чергу, без чого неможливе повноцінне відновлення освітньо-наукового потенціалу України. Але це потребує міжнародної допомоги, неможливе силами України [18].

Важливою проблемою є і втрата студентів через великий відтік їх за межі України, хоча багато хто з них продовжує паралельно навчання в своїх рідних ЗВО. Отже залишається актуальним питанням підтримки зв'язку зі студентами, організації їм методичної допомоги в навчанні тощо [7]. Інше складне питання пов'язана з перериванням міжнародного досвіду освіти для студентів чоловічої статі через неможливість продовжувати навчання за кордоном [3, 7]. Система вищої освіти в Україні демонструє свою витримку, потужність, можна зазначити, що вона продовжує оговтуватися після страшного стресу з початку війни. Підтвердженням цього є факт, що кількість студентів, які продовжують навчатися, вже перевищує рівень 2021 року [6]. Це стосується особливо рівня «магістр», як реалізацію «відкладеного попиту» (на 80 тисяч більше магістрантів зараз). Зростає кількість студентів за контрактною формою навчання, зокрема і через малу кількість місць державного замовлення. Звичайно це пов'язано також і з тим, що студенти послідовної освіти отримують відстрочку від мобілізації [6]. В цілому попит на всі спеціальності залишається на навчання в ЗВО відносно стабільним, незначну перевагу мають спеціальності, пов'язані з педагогічною освітою. Незначне зменшення спостерігається на спеціальностям медицини, де традиційно була значна кількість іноземних студентів та спостерігався великий попит [6]. В умовах повномасштабної війни кількість іноземних студентів різко зменшилася за всіма освітніми галузями в усіх регіонах України [6, 7]. Зазначене зменшення іноземних студентів є суттєвим за всіма спеціальностями та в усіх регіонах України [6].

Цікавим виглядає аналіз якості наукових, викладацьких кадрів у ЗВО України, який завжди був дуже потужним. При цьому вже усталеною є ситуація більш потужного в науковому аспекті потенціалу в державних закладах вищої освіти. Середній стаж науково-викладацького складу приватних університетів є нижчим. Так, для доцента такий стаж складає 16 та 19 років відповідно, а для викладачів – професорів, це – 23 та 26 роки, завідувачів кафедри – 20 та 25 років. До цього варто додати, що частина викладачів ЗВО державної форми власності працюють за сумісництвом в приватних ЗВО, зокрема через більш високу оплату праці в останніх [6]. У цілому заробітна плата викладачів і науковців українських ЗВО значно нижча, ніж в зарубіжних вишах. В умовах війни ця різниця стала ще більш значною через вимушену відміну часини доплат викладачам та науковцям ЗВН та цілий ряд інших виплат, зокрема за видатні досягнення в науці, освіті, потужні публікації, монографії в індексованих наукометричними базами виданнях тощо [18, 19]. На жаль це серйозно

загрожує втратою потужного інтелектуального потенціалу країни, міграцією науковців за межі України. Що безумовно може відбитися на відновленні соціально-економічного післявоєнного рівня держави.

Всі зазначені проблеми тісно пов'язані між собою. Скорочення державної підтримки закладам вищої освіти стрімко відбувається і дуже негативно віддзеркалюється на її потужності. Спостерігається падіння життєвого рівня в цілому і працівників науково-освітньої ланки зокрема. Звичайно це призводить до міграції науково-педагогічного потенціалу [5]. Публікуються офіційні дані щодо такої негативної ситуації в освітньо-науковій галузі України. Вони постійно змінюються в негативний бік. Для прикладу на 2023 рік було заплановано видатки на вищу освіту на рівні 4 млрд грн проти 5 млрд грн у 2022 році [4, 7]. Тобто, в цілому на 2023 рік було закладено на розвиток освіти та науки значно менше за попередні роки [4].

Складним питанням, що вимагає вирішення на інституціональному рівні, є ситуація зі знеціненням дипломів про вищу освіту [20]. Це стосується звичайно слабкого рівня перебудови всієї економічної сфери. Більшість провідних країн світу стрімко перебудовують свою економічну сферу на постіндустріальні інформаційні рейки, що вимагає зростання кількості високо інтелектуальних кадрів. Саме інтелект, високий рівень освіти, розвиток штучного інтелекту забезпечує підвищення конкурентоздатності в цілому. Україна продовжує розвивати в значній мірі сировинну економіку, через що відбувається подальше знецінення вищої освіти і дипломів про вищу освіту. Про це, зокрема йшла мова на засіданні Європейської комісії щодо інтеграції України до Європейського союзу. Без успішного вирішення цієї проблеми, потужний інтелектуальний потенціал України не може бути успішно реалізований, особливо коли це надзвичайно важливий аспект для її повоєнного відновлення [4].

Модель відновлення інтелектуального потенціалу України та його успішного розвитку виражається в надзвичайно простій моделі: освіта – потужна вища освіта – новітні наукові дослідження – інформаційно-постіндустріальна економіка – розвиток сфери послуг. На цій основі лише може відбутися стрімкий розвиток високотехнологічних галузей економіки, що може забезпечити потужну конкурентоздатність на європейському та світовому рівні. В сучасних умовах військової агресії зростає роль наукового потенціалу абсолютно всіх галузей, які можуть забезпечити розробку моделей зміцнення обороноздатності країни, прогнозування повоєнного відновлення тощо. В умовах російської агресії військово-політичне керівництво держави потребує високоякісних науково-аналітичних, прогнозних напрацювань [5]. В усьому світі відбувається інтеграція системи освіти, зокрема вищої освіти. Такі процеси відбуваються і в Україні, проте їхні темпи занадто повільні для виконання світоглядної ролі освіти в суспільстві. Завдання з трансформації вищої освіти у відповідності до вимог Стратегії стійкого розвитку, норм та стандартів західної вищої освіти може бути ефективно виконано лише на об'єднанні зусиль науковців,

освітан та відповідного забезпечення на інституційно-нальному і загальнодержавному рівні. Немає сумніву в тому, що існуючі потужні вищі навчальні заклади виконують за цих умов свою важливу роль в підготовці покоління високоінтелектуальних фахівців для потужного рівня постіндустріальної інформаційної економіки. Поки що є всі основи для виконання цього завдання для збереження, зокрема нашу талановиту українську молодь [7].

Висновки. Вища освіта є локомотивом функціонування системи освіти країни, бо готує фахівців для всіх інших освітніх ланок, а головне забезпечує формування інтелектуального потенціалу, тому вимагає уваги науковців, управлінців, інституціонального забезпечення тощо. Система освіти в Україні знаходиться в надзвичайно складних умовах існування, потребує підтримки провідних країн Європи та світу. Незважаючи на складні умови функціонування, головним завданням залишається проведення реструктуризації всієї системи у відповідності до вимог, норм та стандартів європейської освіти, без чого неможливе швидке та оптимальне інтегрування України до Європейського союзу у найближчій перспективі. У даному дослідженні проведено аналіз та розкрито структурно-динамічні особливості вищої

освіти у великих містах України як провідних центрах вищої освіти (на прикладі Харкова, Одеси, Дніпра та Львова) впродовж 2001–2021 рр., проведено ґрунтовний аналіз функціонування вищої освіти в складних умовах, спочатку світової пандемії, а потім в тяжких умовах військової агресії Росії. Розглянуто особливості перебудови системи вищої освіти в великих містах України, зміни та проблеми, що потребують вирішення та допомоги на основі досвіду ЗВО країн Європейського союзу. Подальших досліджень вимагають питання зміни освітніх програм ЗВО України у відповідності до потреб світового ринку послуг на освіту, особливо гостро це питання стоїть в Україні. До проблем, що потребують спеціальних комплексних досліджень належать, зокрема: обґрунтування зміни методів та засобів навчання в ЗВО України, перехід на необхідність компетентнісного підходу і відхід від широкого застосування лекційної, радянської форми навчання тощо. Подальші дослідження авторів плануються на основі використання переваг і можливостей теорії та методології суспільної географії з її широкими можливостями міждисциплінарного підходу, застосування в дослідженнях системного, синергетичного підходів тощо.

Список використаної літератури:

1. Stukalo N., Simakhova A. COVID-19 Impact on Ukrainian Higher Education. *Universal Journal of Educational Research* 8(8): 3673-3678, 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hrpub.org/download/20200730/UJER46-19591379.pdf>
2. Аналітичне дослідження проблеми та реалії освіти під час воєнного стану в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://economics.net.ua/files/analytics/01_UUT21.pdf
3. Буданов В., Родіонов В. Вища освіта як основа розвитку інтелектуального потенціалу України: реалії і виклики // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон-2024: суспільно-географічні аспекти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/36ірник-конф_Regіон_2024.pdf
4. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitanalytika.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>
5. Вища освіта в Україні: основні виклики та можливі рішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dyvys.info/2023/11/07/vyshha-osvita-v-ukrayini-vyklyky-ta-rishennya/>
6. Вища освіта в умовах війни : Випробування на міцність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://datalogy.texty.org.ua/education/>
7. Вища освіта в Україні під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://galinfo.com.ua/articles/vyshcha-osvita-v-ukraini-pid-chas-viyny-413164.html>
8. Лопушинський І., Дурман І., Чушак А. Особливості функціонування системи вищої освіти України в умовах воєнного стану // Вісник Херсонського національного технічного університету. 2022. № 3(82). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/84
9. Моспан Н. Трансформація національної вищої освіти під час пандемії COVID-19 очима студентів та викладачів. *Educological discourse*, 2021. 4(35): 141-154 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/356716386_TRANSFORMACIA_NACIONALNOI_VISOI_OSVITI_PID_CAS_PANDEMII_COVID-19_OCIMA_STUDENTIV_TA_VIKLADACIV
10. Назаренко Ю., Поліщук О. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-v-umovah-pandemiyi-analiz-problem-i-naslidkiv/>
11. Освіта в умовах війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://saveschools.in.ua/>
12. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/>
13. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. 2023. 358 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf
14. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. 2024. 64 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu->

vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf

15. Попович В., Стадник А., Ванюшина О. Вища освіта в умовах пандемії COVID-19: виклики та загрози. Науково-теоретичний альманах Грані, 2022, 25(2), 65-71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1763>. <https://doi.org/10.15421/172225>
16. Право на освіту в умовах війни: між навчанням і безпекою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinetz/579376_pravo_osvitu_umovah_viyeni_mizh.html
17. Родіонов В., Буданов В. (2023). Особливості суспільно-географічного дослідження інтелектуального потенціалу України // Регіон – 2023: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20 жовтня 2023 р.) / Гол. ред. Колегії Л.М. Немець. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2023. – 179 с. С. 101-105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Збірник-конф_Регіон_2023.pdf
18. Соколенко О.Л. Вища освіта крізь призму війни. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/7_2023/128.pdf
19. Шацька З. Адаптація закладів вищої освіти України до умов воєнного стану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/20211/1/PIONBUG_2022_P053-054.pdf
20. Шевчук І., Шевчук А. (2022). Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. Економіка та суспільство. 2022. Випуск 39 / 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1420>

Volodymyr Budanov

PhD Student, Kostyantyn Niemets Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: castingstudio2019@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-7992-338X>

Viktor Rodionov

PhD Student, Kostyantyn Niemets Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: vrodionov310@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-2541-9125>

TRENDS AND PROBLEMS OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE IN CONTEMPORARY CONDITIONS

The war in Ukraine, which began as a full-scale war on February 24, 2022, destroyed the usual rhythm of existence, led to severe destabilization in all areas of the country's life, disoriented the majority of the population, and raised questions about the search for ways to survive. Education is one of the most vulnerable areas of the socio-economic sphere. This is due, first of all, to the fact that it did not have time to fully recover after the stage of a difficult and protracted period of the global pandemic. Educational institutions were forced to significantly reform and adapt their work to the requirements of quarantine restrictions, conditions of limited communication in the educational institutions themselves and with students. These issues and tasks of guaranteeing safety, reliability, and accessibility of education in such life-threatening conditions were slowly resolved. However, this was only the first test for educators. The functioning of the education system in the conditions of war is an extremely difficult issue, because the preservation of the foundations of the state, its spiritual-mental, cultural, intellectual component depends on it.

The purpose of this article is to identify the leading trends and problems of the functioning of higher education in Ukraine. Based on the analysis of data received in response to a request for access to public information, in particular on the number of students in institutions of higher education of the I and II levels of accreditation, the number of students in institutions of higher education of the III and IV levels of accreditation, the teaching staff of higher education institutions, we established structural and dynamic features of higher education in large cities of Ukraine (for example, Kharkiv, Odesa, Dnipro and Lviv) during 2001-2021 as leading centers of higher education. The authors revealed peculiarities of higher education in Ukraine in the conditions of the Covid-19 pandemic, the features and trends of the functioning of the higher education system in the conditions of a full-scale war and identified the existing problems, challenges, and opportunities for the further development of higher education.

Keywords: education system, higher education system, intellectual potential, higher education institutions, pandemic, war, Ukraine, big cities

References:

1. Stukalo, N., & Simakhova, A. (2020). COVID-19 Impact on Ukrainian Higher Education. *Universal Journal of Educational Research*, 8(8), 3673-3678. Retrieved from <https://www.hrpub.org/download/20200730/UJER46-19591379.pdf>
2. Analitичне doslidzhennya problemy ta realii osvity pid chas voiennoho stanu v Ukraini [Analytical study of the problem and reality of education during the martial law in Ukraine]. Retrieved from https://economics.net.ua/files/analytics/01_UUT21.pdf [in Ukrainian].
3. Budanov, V., & Rodionov, V. (2024) Vyshcha osvita yak osnova rozvytku intelektualnoho potentsialu Ukrainy: realii i vyklyky [Higher education as a basis for the development of the intellectual potential of Ukraine: realities and challenges]. Retrieved from http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Збірник-конф_Регіон_2024.pdf [in Ukrainian].
4. Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitичnyi zvit [Higher education in Ukraine: changes due to the war: an analytical report]. Retrieved from <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf> [in Ukrainian].
5. Vyshcha osvita v Ukraini: osnovni vyklyky ta mozhyvi rishennia [Higher education in Ukraine: main challenges and possible solutions] Retrieved from <https://dyvys.info/2023/11/07/vyshha-osvita-v-ukrayini-vyklyky-ta-rishennya/> [in Ukrainian].

6. Vyshcha osvita v umovakh viiny: Vyprobuvannia na mitsnist [Higher education in the conditions of war: A test of strength] Retrieved from <https://datalogy.texty.org.ua/education/> [in Ukrainian].
7. Vyshcha osvita v Ukraini pid chas viiny [Higher education in Ukraine during the war] Retrieved from https://galinfo.com.ua/articles/vyshcha_osvita_v_ukraini_pid_chas_viiny_413164.html [in Ukrainian].
8. Lopushynskyi, I., Durman, I., & Chushak, A. (2022) Osoblyvosti funktsionuvannia systemy vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of functioning of the system of higher education of Ukraine in the conditions of martial law]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 3(82). Retrieved from https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/84 [in Ukrainian].
9. Mospan, N. (2021) Transformatsiia natsionalnoi vyshchoi osvity pid chas pandemii COVID-19 ochyma studentiv ta vykladachiv [The transformation of national higher education during the COVID-19 pandemic through the eyes of students and teachers]. *Educological discourse*, 4(35), 141-154. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/356716386_TRANSFORMACIA_NACIONALNOI_VISOI_OSVITI_PID_CAS_PANDEMII_COVID-19_OCIMA_STUDENTIV_TA_VIKLADACIV [in Ukrainian].
10. Nazarenko, Yu., & Polishchuk, O. (2023) Osvita v umovakh pandemii u 2020/2021 rotsi: analiz problem i naslidkiv [Education in pandemic conditions in 2020/2021: analysis of problems and consequences] Retrieved from <https://cedos.org.ua/researches/osvita-v-umovah-pandemiyi-analiz-problem-i-naslidkiv/> [in Ukrainian].
11. Osvita v umovakh viiny [Education in conditions of war]. Retrieved from <https://saveschools.in.ua/> [in Ukrainian].
12. Osvita v umovakh viiny: vyklyky ta perspektyvy dlia Ukrainy [Education in conditions of war: challenges and prospects for Ukraine]. Retrieved from <https://iaa.org.ua/articles/education-in-times-of-war-challenges-and-prospects-for-ukraine/> [in Ukrainian].
13. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: informatsiino-analitychnyi zbirnyk [Education of Ukraine under martial law: an informational and analytical collection]. (2023). 358 p. Retrieved from https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf [in Ukrainian].
14. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: informatsiino-analitychnyi zbirnyk [Education of Ukraine under martial law: an informational and analytical collection]. (2024). 64 p. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoven.perspekt.22.08.2023.pdf> [in Ukrainian].
15. Popovych, V., Stadnyk, A., & Vaniushyna, O. (2022). Vyshcha osvita v umovakh pandemii COVID-19: vyklyky ta zahrozy [Higher education in the context of the COVID-19 pandemic: challenges and threats]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*, 25(2), 65-71. Retrieved from <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1763>. <https://doi.org/10.15421/172225> [in Ukrainian].
16. Pravo na osvitu v umovakh viiny: mizh navchanniam i bezpekoiu [The right to education in wartime: between education and security]. Retrieved from https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/579376_pravo_osvitu_umovah_viiny_mizh.html [in Ukrainian].
17. Rodionov, V., & Budanov, V. (2023) Osoblyvosti suspilno-heohrafichnoho doslidzhennia intelektualnoho potentsialu Ukrainy [Peculiarities of socio-geographic research of the intellectual potential of Ukraine]. *Rehion – 2023: stratehiia optimalnoho rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 101-105. Retrieved from http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/36ринок-конф_Регіон_2023.pdf [in Ukrainian].
18. Sokolenko, O.L. (2023) Vyshcha osvita kriz pryzmu viiny [Higher Education Through the Lens of War]. Retrieved from http://www.lsej.org.ua/7_2023/128.pdf [in Ukrainian].
19. Shatska, Z. (2022). Adaptatsiia zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy do umov voiennoho stanu [Adaptation of higher education institutions of Ukraine to the conditions of martial law]. Retrieved from https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20211/1/PIONBUG_2022_P053-054.pdf [in Ukrainian].
20. Shevchuk, I., & Shevchuk, A. (2022). Osvitnia analityka kriz pryzmu viiny: vyklyky ta mozhlyvosti dlia vyshchoi shkoly Ukrainy [Educational analytics through the lens of war: challenges and opportunities for higher education in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 39. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1420> [in Ukrainian].

Received 26 October 2023

Accepted 06 December 2023